

ФОРМАЛЬНО-ДИНАМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язків між рівнем професійної ідентичності та формально-динамічними показниками ідентичності особистості. У роботі уточнено поняття "професійної ідентичності особистості".

Ключові слова: професійна ідентичність особистості, формально динамічні показники ідентичності особистості, інструментарій діагностики професійної ідентичності особистості.

Актуальність дослідження визначається необхідністю подальшої розробки теоретико-практичних аспектів проблеми професійної ідентичності особистості. В умовах сучасного українського суспільства питання про професійне формування особистості та становлення її ціннісно-сислової професійної сфери є актуальним та життєво важливим.

З точки зору ряду дослідників, успішне функціонування особистості в усіх напрямках професійної діяльності значною мірою визначається особливостями професійної ідентичності особистості [1, 3, 4, 5].

Актуальність дослідження зумовлена ще й практичною значущістю проблеми, недостатністю вивчення таких психологічних явищ, як умови формування статусів професійної ідентичності та їхнього впливу на професійні очікування, розвиток "Я – образ професіонала", структурні компоненти професійної ідентичності.

У соціально-психологічних реаліях нашого часу з'являється необхідність розробки проблем професійної ідентичності, розуміння ролі цього феномена в розвитку особистості професіонала. Саме професійна ідентичність є необхідною умовою розвитку особистості, її творчої спрямованості й продуктивності (А.С. Борисюк, Е. Еріксон, І.С. Кон, В.С. Малахов, Дж. Марсія, З. Фрейд, Л.Б. Шнейдер), що особливо важливо для самореалізації не лише окремих осіб, але й суспільства взагалі.

Тому, *метою дослідження є* теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження рівня сформованості професійної ідентичності та виявлення її взаємозв'язку з формально-динамічними показниками особистості.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити *наступні завдання*: визначити зміст поняття професійна ідентичність особистості в сучасній психологічній науці, дати характеристику її структурних компонентів як стійкої психологічної властивості особистості; емпірично виявити основні умови становлення професійної ідентичності особистості, та дослідити її взаємозв'язок із формально-динамічними показниками особистості.

Вивчення проблеми професійної ідентичності, її структури, формулювання психологічних основ її розуміння, як це визначають Г.М. Андреева, А.С. Борисюк, М.В. Заковоротна, К.Н. Поливанова, Л.Б. Шнейдер, А. Toffler та ін., є актуальними як у плані розвитку самоідентичності, особистісного росту, так і для реалізації професійного самовизначення [1, 4, 6, 7].

Складання власної професійної ідентичності завжди було однією з основних проблем перед людиною, яка самоактуалізується. В умовах сьогодення зміни стереотипів, норм та зразків поведінки, котрі є базою професійного самовизначення особистості, проблема створення образу "Я-професіонал" стає найбільш актуальною. Для вітчизняної психології найбільш характерно звернення до професійного розвитку в межах відповідальності за розвиток професійних ситуацій та відношень, за свої професійні дії [1, 5].

Для західних теорій професійного розвитку типово звернення до поняття професійної Я-концепції, у складі якої відокремлюється така характеристика як відчуття людиною професійної компетентності, власної ефективності та особистої впливовості, тобто відчуття влади над оточуючою реальністю, яка забезпечує

психологічну професійну стабільність людини. У даному випадку можна звернути увагу на сильне відчуття "Я", своїх можливостей, які дають змогу проводити контроль над ситуаціями у власному житті [6, 7].

Як було сказано вище, ідентичність розглядається нами як усвідомлення самототожності, цілісності та неперервності в часі власної особистості, це серцевина, що забезпечує постійність особистості при змінах в оточуючому світі та при зміні власних поглядів, установок і можливостей [3, 4].

З цього можемо сказати, що професійна ідентичність – це наслідок процесів професійного самовизначення, який проявляється в усвідомленні себе представником окремої професії та професійної спільноти, визначна ступінь ототожнення – диференціації себе з професією, яка проявляється в когнітивних, емоційних та поведінкових самоописах Я.

Великий вклад у розвиток теоретично-методологічного аналізу професійного розвитку внесли К.А. Альбуханова-Славська, Р. Берне, І.С. Кон, А.Н. Леонтьєв, В.В. Столін та ін. Проблеми професіоналізму та професійного самовизначення розроблялись у вітчизняних роботах А.Г. Асмолова, Е.А. Клімова, Н.С. Пряжнікова, А.К. Маркової та ін.

На наступному етапі розглянемо точку зору Л.Б. Шнейдер на проблему професійної ідентичності, яка одна з перших у своїх наукових роботах розглянула це питання. Автор ставить проблему професійної ідентичності в контексті розвитку особистості, розуміючи її як складання соціально-психологічної реальності. Автор каже про це: "Одним з напрямів дослідження ідентичності у вітчизняній психології є дослідження самовизначення та соціалізації особистості, тому вивчення професійної ідентичності з цих позицій зміщується у площину професійного розвитку" [4, С. 67].

Також вона визначає поняття професійної ідентичності: "Це багатомірний та інтегративний психологічний феномен, котрий забезпечує людині цілісність, тотожність та визначеність. Цей феномен розвивається протягом професійної підготовки у просторі самовизначення, самоорганізації та персоналізації, а також зумовлено розвитком рефлексії" [5, С.45].

Проведений нами теоретичний аналіз уявленень про сутність професійної ідентичності, дозволило розробити основні емпіричні підходи до нашого дослідження.

Наше дослідження проводилося на вибірці студентів інституту бізнесу та економіки інформаційних технологій ОНПУ, що складається з 63 осіб у віці від 18 до 21 року, з них 46 дівчат та 17 юнаків. Поставлені завдання визначили хід емпіричної частини роботи, в якій ми виділяємо наступні етапи роботи: підготовчий, діагностичний, аналітичний.

Змістом підготовчого етапу є створення банку психодіагностичних методик. Основним завданням діагностичного етапу емпіричного дослідження є діагностика всіх показників. Аналітичний етап – математичний аналіз отриманих результатів (кореляційний аналіз, спрямований на вивчення взаємозв'язків між показниками, що вивчаються).

Вирішуючи другу методологічну задачу, до інструментально-діагностичного комплексу діагностики професійної ідентичності майбутніх менеджерів ми віднесли психодіагностичні методики: тест М. Куна, Т. Макпартленда "Хто Я?" (Тест використовується для вивчення видів ідентичності особистості. Питання "Хто Я?" безпосередньо пов'язані з характеристиками власного сприйняття людиною самого себе, тобто з його образом "Я" або Я-концепцією); стандартизоване "Інтерв'ю для визначення моделі професійної ідентичності" Дж. Марсія та С. Арчера, модифіковане О.П. Санніковою та І.Я. Середницькою (методика оцінює рівень організації різних елементів ідентичності, зокрема – характеристики способу та стратегії пошуку варіанту самовизначення: вибір професії, шлюб і сім'я, пріоритети кар'єри та сім'ї, прийняття і переоцінка моральних, релігійних переконань, формування політичних поглядів, прийняття соціальних ролей); опитувальник "Професійна ідентичність майбутніх менеджерів" Л.Б.Шнейдер; "Дослідження формально-динамічних показників ідентичності особистості" за методикою Дембо-Рубінштейна в модифікації А. В. Сергєєвої (дослідження самооцінки та визначення свого стану за обраними для самооцінки шкалами, які відображають ступінь враженості формально-динамічних показників особистості) [2, 3].

Вирішуючи третю задачу нашого емпіричного дослідження був зроблений кореляційний аналіз, використаний для визначення взаємозв'язків рівня професійної ідентичності з формально-динамічними показниками особистості майбутніх менеджерів.

Виходячи з завдань дослідження нами було розроблено оригінальні шкали з формально-динамічних показників ідентичності особистості [2]. Дана методика заснована на безпосередньому оцінюванні досліджуваними ряду особистих якостей, таких як стійкість ідентичності особистості, відчуття тотожності себе, потреба в пошуках себе, легкість знаходження своєї ідентичності, гнучкість в зміні ідентичності, широта в пошуках ідентичності, безперервність у пошуках себе, активність у побудові своєї ідентичності.

Психологічний зміст показників методики: *Стійкість ідентичності (СІ)*. Здатність людини незмінно зберігати цілісність і тотожність самому собі незалежно від ситуації, ролі, самоосприйняття та інших впливаючих чинників. Стійке відчуття себе.

Відчуття тотожності себе (ВТС). Відчуття тотожності самому собі, тобто несуперечність та узгодженість уявлень про себе.

Потреба в пошуку себе (ППС). Схильність до пошуку природного і справжнього себе. Хто я є насправді. Пошук свого призначення.

Легкість знаходження своєї ідентичності (ЛЗІ). Характеризує ступінь напруги і подолання труднощів на шляху вивчення себе і своєї ідентичності. Характеризується відсутністю труднощів, бар'єрів, психічної напруги в знаходженні своєї тотожності.

Гнучкість у зміні ідентичності (ГЗІ). Швидкість зміни певного рівня і типу ідентичності на інший тип ідентичності, який відповідає часу і ситуації розвитку.

Широта в пошуку ідентичності (ШПІ). Різноманітність життєвих устремлінь і областей їх самовираження, що дозволяють знайти свою тотожність в багатьох явищах життєдіяльності.

Безперервність у пошуку себе (БПС). Просторово-часова характеристика процесу пошуку себе. Безперервність свого існування в часі і просторі – минуле, теперішній час і майбутнє відчувається як єдине ціле, визначаючи цілісність життєвого досвіду і долі людини.

Активність у побудові своєї ідентичності (АПІ). Постійний саморозвиток, безперервність процесу досягнення свого істинного "Я" та істинного змісту ідентичності.

Аналіз отриманих емпіричних даних проводився поетапно. На першому етапі нами був проведений кореляційний аналіз даних, що були отримані за допомогою виділеного нами комплексу методик, який дав можливість виявити значущі кореляційні зв'язки на рівні $p < 0,01$ та $p < 0,05$. Ці результати відображені в таблицях № 1-3. Обробка даних проводилася за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13/0 for Windows.

Таблиця 1

Характеристика кореляційних зв'язків між рівнем професійної ідентичності і формально-динамічними показниками ідентичності

показники	СІ	ВТС	ППС	ЛЗІ	ГЗІ	ШПІ	БПС	АПІ
ПІ	261	153		158		356*	176	198
СІ		686*	318	387*				244
ВТС			427*	499*			282	424*
ППС				339*	518*	588*	726*	522*
ЛЗІ					359*	384*	271	515*
ГЗІ						650*	384*	292
ШПІ							496*	511*
БПС								590*

Примітка: ПІ – професійна ідентичність; СІ – стійкість ідентичності; ВТС – відчуття тотожності своєї ідентичності; ППС – потреба у пошуках себе; ЛЗІ – легкість знаходження своєї ідентичності; ГЗІ – гнучкість у зміні ідентичності; ШПІ – широта у пошуках ідентичності; БПС – безперервність у пошуках себе; АПІ – активність у побудові своєї ідентичності.

За даними діагностики з методики Дембо-Рубінштейну можна сказати, що показник ПІ (професійна ідентичність) значимо корелює на 1% рівні з показниками ШПІ (широта у пошуках ідентичності), та на 5% рівні з показником СІ (стійкість ідентичності), АПІ (активність у побудові ідентичності), БПС (безперервність у пошуках себе), ЛЗІ (легкість знаходження ідентичності), ВТС (відчуття тотожності себе).

Отримані результати в даній методиці на наш погляд свідчать про, значиму кореляцію професійної ідентичності, з показниками ШПІ (широта у пошуках ідентичності), який також корелює на 1% рівні з показником ГЗІ (гнучкість у зміні ідентичності) і ППС (потреба у пошуках себе).

Показник БПС (безперервність у пошуках себе – 726*) корелює з показником ППС (потрібність у пошуках себе), а також бачимо значущу кореляцію з показником АПІ (активність у побудові своєї ідентичності).

Розглянувши зміст показника АПІ (активність у побудові своєї ідентичності) ми можемо сказати, що наші майбутні менеджери дуже активно займаються саморозвитком, безперервно в пошуку свого істинного "Я" і істинного змісту майбутній професії. Так, показник АПІ (активність у побудові своєї ідентичності) характеризується 1% и 5% рівнем кореляційних зв'язків з показниками БПС (безперервність у пошуках себе), ЛЗІ (легкість знаходження своєї ідентичності), ППС та ШПІ (широта у пошуках себе), СІ (стійкість ідентичності – 244*).

Таблиця 2

Характеристика кореляційних зв'язків між рівнем професійної ідентичності та видами ідентичності за методикою М.Куна "Хто Я?"

показники	Гі	Сі	Оі	Пі	Фі	Мі
ПІ		-142			-136	-169
Гі		-250		-213	-148	
Сі			-841*	233		-217
Ос.і				-462*	-165	

Примітка: ПІ – професійна ідентичність; Гі – гендерне "Я"; Сі – соціальне "Я"; Ос.і – особистісне "Я"; Пі – професійне "Я"; Фі – фізичне "Я"; Мі – метафоричне "Я"; нулі і коми упущені; - p ≤ 0,05, * - p ≤ 0,01; "-" – зворотній зв'язок.

Як видно з таблиці №2, результати з даної методики не характеризуються великою кількістю значущих кореляцій і вимагають більш якісного аналізу ніж кількісного. Але можна сказати, що професійна ідентичність значимо корелює на 5% рівні з показником соціальне "Я" (Сі – соціальна ідентичність – (-142). Також ми маємо зворотний зв'язок на 1% рівні між показником СІ (соціальна ідентичність) та Ос. І (особистісна ідентичність) – p ≤ 0,01 (– 841**).

Всі результати емпіричного дослідження представлені у таблиці №3. Можна констатувати, що найбільш значущі кореляційні зв'язки були отримані між показником ПІ (професійна ідентичність) та формально-динамічними показниками ідентичності особистості СІ (стійкість ідентичності), ШПІ (широта у пошуках ідентичності), АПІ (активність у побудові ідентичності).

Таблиця 3

Характеристика кореляційних зв'язків між рівнем професійної ідентичності та показниками ідентичності особистості

	Р	ЗППН	ОП	СІ	ВТС	ЛЗІ	ШПІ	БПС	АПІ	Сі	Фі	Мі
ПІ	227	363*	177	261	153	158	356*	176	198	-142	-136	-169

Примітка: Р – ідентичність у сфері роботи; ЗППН – завершення професійних планів – навчання; ОП – ідентичність у сфері одруження (подружжя); СІ – стійкість ідентичності; ВТС – відчуття тотожності себе; ЛЗІ – легкість знаходження своєї ідентичності; ШПІ – широта в пошуках ідентичності; БПС – безперервність у пошуках себе; АПІ – активність у побудові своєї ідентичності; Сі – соціальне "Я"; Фі – фізичне "Я"; Мі – метафоричне "Я"; нулі і коми упущені; - p ≤ 0,05, * - p ≤ 0,01; "-" - зворотній зв'язок.

Висновки. Постановка проблеми професійної ідентичності особистості, та вивчення її структури є актуальною задачею через існуючу кризову ситуацію в підготовці сучасних фахівців (Г.М. Андрєєва, А.С. Борисюк, Л.Б. Шнейдер, Х. Тэджфел, Дж. Тэрнер, Е. Еріксон і ін.).

Виявлено, що показник ПІ (професійна ідентичність) значимо корелює на 1% рівні з формально-динамічним показником ідентичності ШПІ (широта в пошуках ідентичності), та на 5% рівні з показником СІ (стійкість ідентичності), АПІ (активність у побудові ідентичності), БПС (безперервність у пошуках себе), ЛЗІ (легкість знаходження ідентичності), ВТС (відчуття тотожності себе).

Встановлені в процесі дослідження результати і сформульовані на їх основі емпіричні висновки можуть бути використані в практиці фахової психологічної підготовки майбутніх менеджерів та керівників, працівників у сфері менеджменту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борисюк А.С.* Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз / А.С. Борисюк. – Чернівці: книги – XXI, 2010. – 440 с.
2. *Санникова О.П.* Психология эмоциональности / О.П. Санникова. – Одесса: СМІЛ, 2001. – 240 с.
3. *Сергеева А.В.* Психологічні аспекти становлення інтегральної ідентичності особистості майбутнього психолога / А.В.Сергеева // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – Т.ХІІ, ч. 4. – К., 2010. – С. 353-361.
4. *Шнейдер Л.Б.* Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л.Б. Шнейдер // Мир психологии. – М., 2001. – №1. – С. 64-78.
5. *Шнейдер Л.Б.* Реконструкция профессиональной идентичности: структурный и динамический аспекты / Л.Б. Шнейдер // Развитие личности. – М., 2000. – №2. – С. 44-68.
6. *Tajfel H.* Social identity and intergroup relations/ H. Tajfel. – Cambridge and Paris. 1982. – 119 p.
7. *Turner J.C.* Social categorization and the self concept: a social-cognitive theory of group behavior/in E.J. Lawler ed. *Advances in Group: Studies in the Social Psychology of intergroup Relations.* – London, 1985. – P. 110-126.

Подано до редакції 30.05.12
